

Kyösti Hagert ja Pauliina Toivanen

DUUNIIN

**KAIKKI MITÄ OLET AINA
HALUNNUT TIETÄÄ**

**työn aloittamisesta,
työelämän muutoksesta ja
unelmien tavoittelemisesta**

ATENA

Omistettu Oskar Hagertin ja Anja Nikulan muistoille.

© Kyösti Hagert, Pauliina Toivanen ja Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava

Kansi: Minna Viitalähde
Kirjan kuvat: Laura Niemi-Pynttari

Atena
Jyväskylä
atena.fi

ISBN 978-951-1-42312-6

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

4041 0037
Painotuote

Sisällys

Johdanto	9
1 Koulutus on isoin valinta	15
Edessä suuria valintoja	19
Opintopolut vaikuttavat elämään	21
Koulutusvalinta ratkaisee paljon	25
Koulutus antaa työkaluja elämään	30
Muilta saatu tuki kannattelee	32
Oppiminen on jatkuvaa – myös koulun ulkopuolella	35
Suomessa on tutkintokeskeiset työmarkkinat	38
Koulutuspolitiikka määrää tahdin	39
Koulutus kertoo taustasta	43
Työelämän voittajat ja häviäjät	47
Maria Ohisalo: Terkkarin tyttärestä tohtoriksi	51
Siria Lemma: Vastentahtoinen tie vanhempien jalanjäljissä	58
2 Työ on minä	65
Harrastuksestakin voi tulla ammatti	67
Valitset samalla ammatti-identiteetin	69
Muuttuva työ, muuttuva ammatti-identiteetti	71
Työrooli ja identiteetti kietoutuvat toisiinsa	73
Työelämä ei aina etene suoraviivaisesti	76
Armi Toivanen: Oma polku vaati sinnikkyttä	79

3. Työelämän merkitystä etsimässä	85
Merkityksellisen työn peruspilarit	89
Tarvitseeko työssä aina toteuttaa itseään?	95
Aino-Kaisa Pekonen: Halu auttaa vei eteenpäin	98
4. Työhyvinvointi kuuluu kaikille	105
Työhyvinvointi koostuu monesta palasesta	110
Työn imu auttaa jaksamaan	113
Vapaus vaikuttaa työhön	115
Työn imu on yksilöllistä	117
Työstressiä ja uupumusta voi ennaltaehkäistä	120
Työtä ei pysty hallitsemaan	123
Mittaaminen ja tehokkuuden vaatimus	126
Uupumus on rakenteellinen valuvika	127
Riittämättömyys kuuluu elämään	129
Eeva Kolu: En osannut vetää rajoja	132
5. Johtamisella on väliä	139
Hyvä johtaminen rakentuu luottamukselle	142
Alaistaidot kunniaan	144
Itsensä johtaminen palkitsee	150
Itsensä johtamisen työvälineitä	154
Tuomas Syrjänen: Kasvu johtajaksi vei aikaa	162

6. Tasa-arvoista työelämää rakentamassa	169
Moninaisuudesta vauhtia menestykseen	173
Suomessa koulut ja työpaikat ovat poikkeuksellisen sukupuolittuneita	177
Työuran esteenä vanhemmuuden kustannukset	183
Näin toimit yhdenvertaisuuden puolesta	188
Noora Rätty: Naisena miehisellä alalla	190
7. Muutos on ikuista	197
Työelämä muuttuu jatkuvasti	200
Millaisia taitoja uudenlainen työelämä vaatii?	206
Etätyöloikka otettiin nopeasti	210
Resilienssi auttaa palautumaan takaiskuista	215
Affektit kuvaavat, miten työ koetaan	217
Ilmastohätätila vaatii globaalin ratkaisun	222
Digitalisaatio muuttaa työn tekemisen	225
Työpaikat ja työntekijät eivät kohtaa	233
Jenny Närhinen: Kun kaikki muuttui	237
8. Koulutuksen ja työelämän ABC	243
Taustatietoa eri opiskelualoista	245
Palkka on korvaus työstä	248
Verot ovat valtion tuloja	254
Opettele lukemaan palkkakuittiasi	258
Sittenkin yrittäjäksi?	264
Järjestäytyminen kuuluu suomalaiseen työelämään	267
Loppusanat	271

Johdanto

Hei, lukija!

”Alussa olivat suo, kuokka – ja Jussi.” Näin alkaa Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -trilogia. Se on kertomus kovasta työstä ja siitä, miten työtä on tehtävä ja leipänsä on todellakin ansaittava otsa hiessä. Samalla se on kertomus suomalaisuudesta ja siitä, kuinka työ on suomalaisen elämä – tai ainakin on ollut.

Nykyään työ tarkoittaa yhä useammin sitä, että avaamme läppärin kannen tai puhelimen ja kirjoitamme, ajattelemme ja toteutamme erilaisia projekteja. Työ ei välttämättä ole sidottu aikaan tai paikkaan, vaan sitä voi tehdä kesämökiltä tai trooppisesta lomakohteesta käsin. Silti edelleen monia töitä tehdään tietyssä paikassa esihenkilön määrääminä aikoina. Tämä kirja on kirjoitettu sinulle, jotta ymmärtäisit paremmin, mistä nykyajan työelämässä on kyse ja minkälaiset muutostrendit muokkaavat sitä. Haluamme antaa sinulle uusia ajatuksia sekä työkaluja, joiden avulla voit vaikuttaa paremmin omaan työelämääsi.

Arvioiden mukaan tällä hetkellä yli puolet työelämässä olevista työntekijöistä on millenniaaleja. He (eli me) ovat synty-

neet vuosina 1980–1995. Suurin osa meistä on jo työelämässä, iso osa ollut jo pitkään, ja sukupolven nuorimmatkin ovat jo ottaneet ensiaskeleensa.

Millenniaaleja kutsutaan myös Y-sukupolveksi. Meitä on pidetty monella tavalla erilaisena, jopa pelottavana sukupolvena. Me vaadimme hyvää johtamista ja arvojen noudattamista ja haluamme tehdä työtä, jolla on laajempaa yhteiskunnallista merkitystä. Me olemme tottuneet työelämän jatkuviin muutoksiin sekä siihen, että työ ei ole itsestäänselvyys niin kuin aiemmille sukupolville. Siksi millenniaalit eivät arvota itseään yhtä vahvasti työn kautta kuin aiemmat sukupolvet.

Z-sukupolvi on syntynyt vuosina 1996–2015. Osa heistä on ollut työelämässä jo vuosia, mutta monelle työelämä voi olla tuttua lähinnä muiden kautta. Nuoremmilla zoomereilla työelämään astuminen on vielä parinkymmenen vuoden päässä.

Millenniaaleja ja zetoja yhdistää se, että molemmat sukupolvet ovat tottuneet yllättäviin uutisiin ja niistä seuraaviin muutoksiin. Millenniaalien lapsuutta leimasi 1990-luvun lama, zetat ovat kasvaneet talous- ja ilmastokriisin varjossa. Viimeisimpänä muutoksena olemme kaikki kokeneen koronakriisin vaikutukset.

Käymme kirjassa seitsemän eri ilmiön kautta läpi sitä, minkälainen työelämä meitä kaikkia odottaa. Kerromme, miten työelämässä tulisi toimia ja minkälaista työelämässä todella on. Esimerkkejä urastaan kertovat myös monet haastateltavamme: muun muassa bloggaaja Eeva Kolu, ympäristö- ja ilmastoministeri Maria Ohisalo sekä Futuricen perustaja Tuomas Syrjänen. He ovat onnistuneet rakentamaan erilaisten polkujen kautta itselleen työuran, joka ei ole perinteisimmästä päästä – eikä sinunkaan työurasi tarvitse olla!

Käymme heti kirjan alussa läpi koulutuksen merkitystä ja

sitä, minkälaisille elämänpoluille valinta voi johtaa. Koulutus onkin yksi elämämme merkittävimmistä päätöksistä. Haluamme antaa sinulle eväitä, joiden avulla voit puntaroida ja pohtia päätöstä. Koulutus voi mahdollistaa monenlaisia työuria, eikä se välttämättä määritä loppuelämän suuntaa.

On kuitenkin hyvä huomioda, ettemme kaikki ponnista samalta viivalta, emme edes täällä Suomessa. Esimerkiksi vanhempien koulutustaso näkyy suoraan myös lapsien koulutustasossa: korkeakoulutettujen vanhempien lapsista tulee todennäköisemmin myös itse korkeakoulutettuja, ja matalammin koulutettujen lapset ovat myös usein itse matalammin koulutettuja. Tämä johtuu muun muassa siitä, ettei omassa lähipiirissä ole esimerkkejä, jotka saisivat miettimään, mihin suuntaan työuraansa voisi kehittää.

Näin ei kuitenkaan ole pakko olla. Erilaisista lähtötilanteista huolimatta Suomi on yksi niistä maista, joissa omalla päättäväisyydellä ja työpanoksella on kuitenkin merkitystä. Kaupan kassalta voi päätyä hallitukseen, kuten esimerkiksi kirjassamme haastateltu ministeri, vihreiden puheenjohtaja Maria Ohisalo osoittaa.

Harvat asiat tapahtuvat ilman omaa panostusta. Toisinaan kuulee sanottavan, että joku on ollut oikeassa paikassa oikeaan aikaan saadakseen työn. Se on varmaan totta, mutta hänen on pitänyt myös olla pätevä hommaan. Työelämä ei ole pelkkää sattumaa, vaikka sillä on oma, isokin merkityksensä. Omaa työpanostaan pitää arvostaa ja sen eteen pitää nähdä vaivaa.

Nykypäivänä työ ilmentää yhä enemmän sitä, keitä me olemme – niin hyvässä kuin pahassa. Samalla työ voi olla myös vain työtä, sekin on ok. Työidentiteetti ja henkilökohtainen identiteetti ovat kuitenkin yhä useammin sama asia, tai ainakin lähempänä toisiaan kuin aiemmin. Omaa persoonaa

voi ja pitää laittaa peliin entistä enemmän. Näin myös haastateltavamme ovat rakentaneet työuriaan. Toisessa luvussa ”Työ on minä” kerromme, miten työ on tullut osaksi minuuttamme ja miten ammatti-identiteetit muodostuvat.

Itseään ei tarvitse pakottaa tietynlaiseen muottiin ja elää tietynlaista elämää. Myöskään työuran ei tarvitse kulkea tiettyä polkua pitkin ollakseen ”oikeanlainen” tai ”sopiva”. Elämän ja työelämän voi muokata itsensä näköiseksi, joskin se vaatii usein panostusta ja erilaisia uhrauksia. Luvussa ”Työelämän merkitystä etsimässä” pohdimme, mikä tekee työstä merkityksellistä ja tärkeää.

Eri aikoina ihmiset tarvitsevat erilaisia taitoja menestyäkseen työelämässä. Yksi asia ei kuitenkaan muutu. Kaikki haastateltavamme kertoivat, kuinka suuri merkitys on ollut sillä, että he ovat osanneet verkostoitua ja tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa. On olennaista, minkälaisen kuvan ja ensivaikutelman annat itsestäsi ja osaatko esimerkiksi ratkaista konfliktitilanteita ilman riitelyä. Kuten lähihoitaja-taustainen kansanedustaja Aino-Kaisa Pekonen (vas.) omassa haastattelussaan sanoo: ”Aina kannattaa hymyillä.”

Nykypäivänä työntekijöihin kohdistuu vaatimuksia monelta suunnalta: töissä pitäisi jaksaa yhä pidempään, maksaa edellisten sukupolvien suuret eläkkeet ja olla aina tavoitettavissa, jotta mikään ei sujahda ohi. Ulkoisten paineiden lisäksi paineita tulee myös sisältäpäin. Vaadimme itseltämme aika paljon, usein liikaakin. Työhyvinvointi onkin olennainen taito, ja käsittelemme sitä luvussa ”Työhyvinvointi kuuluu kaikille”.

Työssäjaksamista lisää myös hyvä johtaminen. Työpaikoilla johtamista on monenlaista: se voi olla itsensä johtamista tai ylhäältäpäin tulevaa johtamista, jolloin pomo kertoo, miten

asiat etenevät. Käsitlemme johtamiseen liittyviä asioita luvussa ”Johtamisella on väliä”.

Myös työelämässä menestyneet ihmiset kohtaavat paineita, eivätkä he ole vapaita työelämän vaatimuksista. Ihminen pystyy kuitenkin tiettyyn pisteeseen asti itse vaikuttamaan siihen, miten hän paineisiin suhtautuu ja jatkaa eteenpäin niistä huolimatta. Tätä kutsutaan resilienssiksi eli psyykkiseksi palautumiskyvyksi, ja se auttaa selviämään erilaisista muutoksista. Epävarmana aikana muutosten sietäminen on noussut tärkeään asemaan. Käsitlemme resilienssiä ja muutosten kohtaamista luvussa ”Muutos on ikuista”.

Työelämässä kaikkiin työntekijöihin tulisi suhtautua samoin. Suomessa koulut ja työpaikat ovat kuitenkin poikkeuksellisen sukupuolittuneita, mikä tarkoittaa että naiset päätyvät edelleen usein ”naisvaltaisille aloille” ja miehet ”miesvaltaisille aloille.” Tämä näkyy myös palkkauksessa. Käsitlemme työelämän moninaisuutta ja yhdenvertaisuutta luvussa ”Tasa-arvoisempaa työelämää rakentamassa”.

Emme tälläkään hetkellä voi tietää, minkälaisia muutoksia meillä on edessämme. Tekniikka kehittyi jatkuvasti ja työtehtäviä voi kadota samalla kuin uusia syntyy. Se tarkoittaa, että kaikki meistä eivät voi työskennellä koko työuransa samoissa tehtävissä. Jos työuran oletetaan kestävän 40–50 vuotta, ehtivät työvälit ja teknologia päivittyä siinä ajassa moneen kertaan. Sekä työnantajien että työntekijöiden onkin oltava valmiita muutokseen.

Me kirjan kirjoittajat olemme olleet työelämässä yli kymmenen vuotta. Tänä aikana työelämä on muuttunut paljon. Elämässä on tapahtunut paljon, niin töissä kuin kotonakin. Tämän kirjan kirjoittamisprosessin aikana elämässämme on ollut iloja ja suruja, onnea ja sattumuksia. Toinen meistä sai

lapsen, toinen menetti vanhemman syöväälle. Olemme tehneet töitä yhteensä neljälle eri työnantajalle ja vielä useammalle toimeksiantajalle. Olemme olleet pois töistä niin iloisista kuin surullisista syistä, kuten uupumuksen, työttömyyden ja äitiys- ja hoitovapaan vuoksi. Töitä on tehty niin palkkatöissä kuin yrittäjänä, määräaikaisena kuin vakituisenakin. Töitä on paiskittu sekä Suomessa että ulkomailla, niin suomeksi, ruotsiksi kuin englanniksi.

Näiden vuosien aikana olemme hankkineet myös lisäkoulutusta, kuten uuden maisterintutkinnon toisella kielellä. Samalla työnantajalla työtehtävät ovat vaihtuneet kahdeksan kertaa. Palkka on noussut neljä kertaa ja laskenut kahdesti – sellaistaikin on työelämä. Olemme nauraneet duunikavereidemme kanssa rutkasti, mutta myös purreet hammasta huonoissa työyhteisöissä.

Jotkut muutoksista ovat lähinnä koskettaneet vain meitä itseämme, kuten työpsykologilla käynti tai ensimmäinen palkallinen kesäloma. Toiset muutoksista sen sijaan ovat olleet yleismaailmallisia ja globaaleja, kuten koronaviruspandemia ja siitä seurannut etätyöoloikka.

Halusimme kirjoittaa kirjan, joka antaa toivoa ja erilaisia näkökulmia sekä laajentaa ajattelua. Työelämän muutos voi tuntua vaativalta, mutta nyt työelämään saapuvilla on myös mahdollisuus vaikuttaa siihen, mihin suuntaan se kehittyy. Periksi ei pidä antaa, mutta samalla saa olla epävarma ja pyytää apua vaikeissa tilanteissa. Työelämä ei tapahdu meistä riippumatta, vaan me voimme itse vaikuttaa siihen.

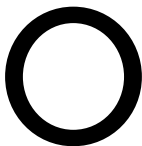
Toivomme, että kirjastamme on sinulle hyötyä. Tervetuloa mukaan ja toivottavasti törmätään työelämässä!

Kyösti & Pauliina

1

KOULUTUS ON ISOIN VALINTA

Nuorena tehtyjen koulutusvalintojen vaikutukset näkyvät elämän loppuun saakka. Ammatinvalinta on yksi ihmisen merkittävimmistä valinnoista, joka määrittelee monella tavalla, millaista elämää hän tulee elämään.

let saattanut jo päättää, mikä ”sinusta tulee isona”, tai voi olla, ettei sinulla ole siitä hajuakaan. Kumpikin tilanne on aivan yhtä ok. Vaikka olisit jo opiskellut jotakin tai olisit jo työelämässä, elämässäsi tulee todennäköisesti eteen hetkiä, jolloin joudut miettimään koulutustasi tai oppimaan jotakin uutta.

Tässä luvussa käsittelemme koulutuksen merkitystä sekä sitä, miten oman polkunsa voi löytää. Kerromme, mitä asioita kannattaa ottaa huomioon, kun pohtii, minkälaisen koulutuksen itselleen toivoisi. Toivomme, että jokainen kirjan lukenut oppii arvostamaan koulutusta ja haluaa oppia elämänsä aikana uusia asioita.

Mikä meitä johdattelee eteenpäin työelämässä? Sisäisiä motivaatiotekijöitä ovat esimerkiksi erilaiset arvot, kiinnostuksen kohteet ja intohimot. Sisäiset motivaatiotekijät kumpuavat aina ihmisen sisäلتä, ja niiden tavoittelu tuottaa iloa. (Käsittelemme työn merkityksellisyyttä ja työn imua luvussa ”Työelämän merkitystä etsimässä”.)

Ulkoisia motivaatiotekijöitä ovat esimerkiksi palkkaus, työedut tai työstatus, eli tavoitteet tulevat ihmisen itsensä ulkopuolelta. Tutkimusten mukaan ulkoiset motivaatiotekijät

ovat lopulta aina heikompia ja alisteisia sisäisille motivaatiotekijöille. Ulkoisissa motivaatiotekijöissä merkittävää on usein se, että niiden tavoittelu tuottaa ihmiselle painetta. Ihminen saattaa pelätä menettävänsä jotakin, kuten asemansa tai statusensa, ja määrittävänä asiana toimii se, miten muut ihmiset näkevät hänet.

Sisäinen ja ulkoinen motivaatio eivät sulje toisiaan pois, vaan usein työssä tarvitaan molempia. Ulkoiset motivaatiotekijät ovat yleensä konkreettisia ja auttavat havaitsemaan omia sisäisiä motivaatiotekijöitä, joita voi olla muuten vaikea hahmottaa. Saatamme huomata haaveilevamme lääkärin työstä, joka on konkreettista. Se voi kuitenkin olla merkki siitä, että ihmisten auttaminen on itselle tärkeä arvo, jota haluaisi työssään toteuttaa. Se onkin sisäinen motivaatiotekijä.

Motivaatiotekijä

Kuinka se näkyy

	Motivaatiotekijä		Kuinka se näkyy
Sisäiset	<ul style="list-style-type: none"> • • • • • 	→	<ul style="list-style-type: none"> • • • • •
Ulkoiset	<ul style="list-style-type: none"> • • • • • 	→	<ul style="list-style-type: none"> • • • • •

Pohdi

Mitkä sisäiset ja ulkoiset motivaatiotekijät johdattelivat sinua eteenpäin työelämässä?

Edessä suuria valintoja

Koulutuksen tai ammatin valinta ei ole helppo päätös – eikä sen kuulukaan olla. Kyse on kokonaisvaltaisesta asiasta, joka voi määritellä elämäämme pitkällekin eteenpäin. Valintaan ei siis kannata suhtautua liian kevyesti, mutta ei liika stressaaminenkaan tuota hyvää lopputulosta.

Valintaan kannattaa suhtautua sekä järjellä että tunteella: seuraa ympäröivää maailmaa ja intohimojasi. Kannattaa opiskella asioita, joissa keskeistä on hankkia tietoa ja sen avulla ratkaista ongelmia. Nopeasti muuttuvassa maailmassa ne taidot ovat tarpeen.

Tiedosta myös, ettet voi vielä varmuudella tietää, onko tietty ratkaisu paras mahdollinen tulevaisuuden kannalta. Elämässä päätökset tehdäänkin aina vallitsevan tiedon perusteella, eikä tulevaisuuteen näe kukaan.

Muista olla armollinen myös tehdyistä päätöksistä. Voi olla, että tulevaisuudessa voit joutua katumaan päätöksiäsi, vaikka olisitkin tehnyt ne harkiten. Arvosi ja kiinnostuksen kohteesi voivat muuttua elämän aikana.

Omalle unelma-ammattille kannattaa myös miettiä muutamia vaihtoehtoja, jotta valinta ei olisi vain yhden kortin varassa. Vaihtoehtojen löytäminen vaatii vaivannäköä, mutta se kannattaa tehdä huolella.

Ensimmäisen koulutuspaikan valinta ei ole viimeinen, loppuiän työuraasi määrittävä päätös. Työuran sijaan voisikin puhua ammatillisesta polusta tienhaaroineen. Polun varrella kohtaat valintatilanteita joskus omasta halustasi, joskus pakon edessä. Elämme maailmassa, jossa on harvoin mahdollista valita kahden selkeän vaihtoehdon välillä. Usein valintatilanteet voivat johtaa monenlaisiin lopputulemiin, eikä kukaan välttämättä voi sanoa, onko ammatinvalinta oikea tai väärä.

Nuorten suhdetta työhön tutkineen sosiaalipsykologian dosentin, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu XAMK:n nuorisoalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen johtajan Päivi Bergin mielestä on väärin väittää, että nykynuoret olisivat nirppanokkia. Tutkimusten mukaan kaikkea muuta. ”Monella nuorella on työhön hyvin nöyrä suhde. He ajattelevat, että työtä ei varsinaisesti valita, vaan mennään sinne, minne päästään töihin. ”Samalla kuitenkin nuoret näkevät, että heidän tulee ansaita paikkansa työyhteisössä. Se määrittelee työn toiminnan arvot ja arvokkuuden.”

Ammatinvalinta on yksi osoitus persoonallisuudestamme eli yksilöllisestä tavasta käyttäytyä, tuntea ja ajatella. Nykyhteiskunnassa työn ajatellaan olevan merkittävämpi osa ihmisen identiteettiä ja sen tulee ilmentää ihmisen omia vahvuuksia ja arvoja eri tavoin kuin aiemmin. Ennen ihminen saattoi päätyä suutariksi, jos hänen vanhempansa olivat suutareita. Silloin työ kyllä määritteli ihmistä ja oli osa identiteettiä, mutta valinta ei välttämättä ollut oma, vaan tilanteen saanelema.

Nykyään ammatinvalinta on aiempaa henkilökohtaisempi päätös ja työn ajatellaan olevan suurempi osa minuutta. Ammatinvalinta vaikuttaa osittain myös siihen, miten ihminen itse muovaa itseään. Työidentiteetti saattaa olla keskeinen

persoonallisuuden rakentaja, mutta tietenkään aina näin ei ole. Työ voi mahdollistaa muiden elämän arvojen toteuttamisen, kuten tietyn elintason ylläpidon tai perheestä huolehtimisen. Nykyäänkin ammatinvalintaan vaikuttavat toki monet muutkin seikat kuin henkilökohtaiset kiinnostuksen kohteet: muun muassa asuinympäristö, mahdollisuudet ja jopa perheesta. (Käsitlemme tätä aihetta myöhemmin tässä luvussa.)

Opintopolut vaikuttavat elämään

Suomessa koulutuspolitiikka on pohjautunut elinikäiseen oppimiseen. Sillä tarkoitetaan esikoulusta alkavaa oppimispolkua, joka kulkee peruskoulun kautta ja tähtää tutkintoon joltavaan koulutukseen.

Esimerkiksi peruskoulun jälkeen voi hakea joko lukioon tai ammattikouluun. Ammattikoulun jälkeen voi hakea ammatikorkeakouluun ja sen jälkeen saavuttaa ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon.

Ammattikorkeakoulun jälkeen on myös mahdollista hakea esimerkiksi aiempiin opintoihin soveltuviin maisteriopintoihin yliopistoon. Näin ollen maisteriopinnot on mahdollista suorittaa, vaikka ei olisi koskaan käynyt lukiota. Se voi vaatia opiskelijalta paljon, mutta on mahdollista.

Myös lukion jälkeen voi valita ammattikorkeakoulun tai yliopisto-opintojen välillä. Molempiin korkeakouluihin on omat hakuprosessinsa. Ammattikorkeakouluopintojen ja yliopiston kandidattutkinnon jälkeen voi hakea maisteriopintoihin.

Elinikäinen oppiminen tarkoittaa myös sitä, että oppiminen jatkuu läpi työelämän, kun osaamista päivitetään muun

muassa erilaisilla koulutuksilla. Uudelleen kouluttautuminen ja omien taitojen päivittäminen on tärkeää, mutta ammatinvaihto on tehty melko vaikeaksi. Tässä piileekin paradoksi: ensimmäinen ammatinvalinta ei välttämättä osu oikeaan, mutta vaihtaminenkin voi olla hankalaa. Muun muassa ensikertalaisikiintiö* ja todistusvalinta** ovat ohjanneet systeemiä siihen suuntaan, että ensimmäistä kertaa opiskelupaikkaa haakeva on etuoikeutetussa asemassa. Se on tuonut myös lisää paineita lukio-opintoihin ja muuttanut lukiota jatko-opintoihin preppaamiseksi. Näin ollen lukio-opintojen ajatus yleisivistävyydestä ja omien valintojen tutkiskelusta on muuttunut.

Ensikertalaisikiintiö on johtanut myös siihen, että jos siinä on jo opiskelupaikka tai tutkinto, vaikuttaa se hakuprosessiin. Ensikertalaisille on haluttu antaa parhaat mahdollisuudet tulla valituksi. Tämä kannattaa tiedostaa valintaa tehdessä.

On myös vaikea arvioida, minkälaisia töitä tulevaisuudessa on tarjolla, sillä työelämä ja -tehtävät muuttuvat jatkuvasti. Siksi kannattaakin olla valmis muovaamaan osaamistaan myös työelämän aikana. (Jatkuvasta oppimisesta lisää luvussa ”Oppiminen on jatkuvaa – myös koulun ulkopuolella”.)

TAT Nuorten tulevaisuusraportti kartoitti maaliskuussa 2021 lähes 15 000 yläkoululaisen, lukiolaisen ja ammatillisen opiskelijan näkemyksiä tulevasta työelämästä. Selvityksen mukaan niin tyttöjen kuin poikienkin ajatukset tulevasta ammatista ovat kuitenkin edelleen hyvin perinteisiä. Tyttöjä kiin-

* Osa korkeakoulujen opiskelupaikoista on varattu ensikertalaisille ja loput kaikille hakijoille.

** Pääosa korkeakoulujen opiskelupaikoista täytetään yliopistoissa ylioppilastutkinnon arvosanoihin ja ammattikorkeakouluissa ylioppilastutkinnon tai ammatillisen perustutkinnon arvosanoihin perustuen.

nostavat jo valmiiksi naisvaltaiset alat, poikia miesvaltaiset.

Poikia kiinnostivat teknologiateollisuus, rakennusala, maanpuolustus, pankki- ja rahoitusala sekä logistiikka- ja huolinta-ala. Tyttöjä kiinnostivat puolestaan terveydenhuolto, sosiaaliala, matkailu- ja ravintola-ala, palveluala sekä kulttuuri- ja viihdeala.

Vaikka tytöt pitivät palkkausta yhtä tärkeänä alanvalintakriteerinä kuin pojat, ei se erityisesti vaikuttanut tyttöjen valintoihin. Heidän suosikkialansa ovat valmiiksi matalampipalkkaisia kuin poikien ilmoittamat suosikkialat. Osa tulevaisuuden palkkaeroista selittyikin jo ammatinvalinnalla: moni tyttö suuntaa jo valmiiksi matalampipalkkaiselle alalle kuin pojat.

Työurien alussa miehet ja naiset tienaaavat suurin piirtein saman verran, mutta jo pian miehet alkavat ansaita selkeästi naisia enemmän. Miehet nousevat nopeammin vaativampiin tehtäviin ja pyytävät parempaa palkkaa. Ihmisen työaikainen tulotaso vakioituu noin 30–40 vuoden iässä, jolloin usein myös hankitaan jälkikasvua. Naisten työurat ovat perhesyistä myös katkonaisempia kuin miesten, vaikka myös miehet lisääntyvät.

Tyttöjen tulisi miettiä alanvalintaa myös tulevaisuuden palkkakehityksen näkökulmasta, samoin kuin poikienkin. Tyttöjä tulisi kuitenkin kannustaa miesvaltaisille aloille, sillä valinnan tekeminen ilman kannustusta ei välttämättä ole muutoin nuorelle helppo. Valonpilkahduksena voidaan kuitenkin nähdä se, että tytöt osoittavat jo nyt enemmän kiinnostusta aloille, jotka ovat perinteisesti olleet miesvaltaisia.

Tulevaisuusraportin mukaan nuoret nimesivät tärkeimmäksi alan valinnan kriteeriksi kiinnostavat työtehtävät sekä hyvän palkkauksen. Muita tärkeiksi nimettyjä asioita olivat

mahdollisuus tehdä itselle tärkeitä asioita ja mahdollisuus edetä urallaan. Tytöt pitivät myös poikia tärkeämpänä kriteerinä alan hyvää työskentelyilmapiiriä.

Monet menevät lukioon miettimään, mitä haluavat tehdä tulevaisuudessa. Osa saattaa tietää, minkä tyyppistä työtä he haluavat tehdä, vaikka aivan tarkkaa käsitystä ei vielä olisi-kaan. Ammatilliseen perusopetukseen, eli tuttavallisemmin amikseen, hakevien täytyy miettiä ammatinvalintaa jo paljon aikaisemmin. He joutuvat vertailemaan eri aloja keskenään heti peruskoulun jälkeen.

Lukiolaisista noin kolme prosenttia keskeyttää opintonsa, mutta nuorille suunnatussa ammatillisessa koulutuksessa keskeyttämisprosentti on Tilastokeskuksen ja Ammattiosaa-
misen kehittämissyhdystys AMKE:n tilastojen mukaan reilun 11 prosentin luokkaa. Opintojen keskeyttämiseen vaikuttavat opiskelijan ikä, sukupuoli, kielitausta ja koulutusala. Noin reilu neljännes ammattikoulutuksen keskeyttäneistä siirtyy muihin opintoihin. Joitakin opintoja keskeytetään enemmän kuin toisia. Vähiten keskeytyksiä tapahtuu pienillä koulutus-aloilla, ja suurinta eroaminen on tekniikan aloilla. Suhteessa opiskelijamäärään eniten opiskelijoita eroaa matkailu-, ravitsemus- ja talousalalta.

Lähipiirillä, perheellä ja kavereilla on suuri merkitys koulutuksesta valmistumisen kannalta. On nimittäin yleistä, että valinnat tarttuvat. Jos kavერიpirissä on monta koulunsa keskeyttänyttä, lisää se myös muiden todennäköisyyttä jättää koulu kesken. Vapaa-ajanviettotavoillakin on merkitystä, säännölliset harrastukset tukevat opintojen suorittamista. Jos mietit koulutuksen keskeyttämistä, ota selvää, miten se vaikuttaa elämääsi. Saatat esimerkiksi joutua palauttamaan opintotukia takaisin Kelalle tai menettää opiskelija-asunnon.

Myöhemmin myös sukupuoli vaikuttaa aloilla pysymiseen. Suomen työmarkkinat ovat jakautuneet mies- ja naisvaltaisiin aloihin, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että hoitotyö on usein hyvin naisvaltaista ja esimerkiksi tekniset alat ovat miesvaltaisia. Nuorisotutkimusseuran tutkimuksien mukaan on yleistä, että naisvaltaisesta koulutuksesta valmistuneet miehet, kuten lähihoitajat, eivät välttämättä hakeudu alalle, vaan kouluttautuvat uudestaan. Lisäksi naiset eroavat useammin miesvaltaisilta aloilta ja miehet naisvaltaisilta aloilta.

Pitkä koulutus on edelleen paras tae työttömyyttä vastaan, mutta sen teho on heikentynyt. Koulutus antaa monenlaista turvaa, mutta 1990-luvun laman jälkeen se ei ole enää ollut tae hyvinvoinnin kertymiselle. Viime vuosina koulutukseen perustuva polarisaatio on Suomessa lisääntynyt: työttömyys kasautuu matalasti koulutetuille, ja korkeasti koulutettujen palkkakehitys eriytyy matalasti koulutetuista. (Aiheesta lisää luvussa ”Työelämän voittajat ja häviäjät”.)

Koulutusvalinta ratkaisee paljon

Isoja ja merkittäviä päätöksiä on vaikea tehdä – sen vuoksi ne tehdään usein miettimättä ja hetkessä. Sunnuntaileffan tai jäätelön valitseminen voi olla paljon perusteellisempi projekti, koska sinulla on enemmän tietoa ja taitoa vertailla leffoja ja jätskejä.

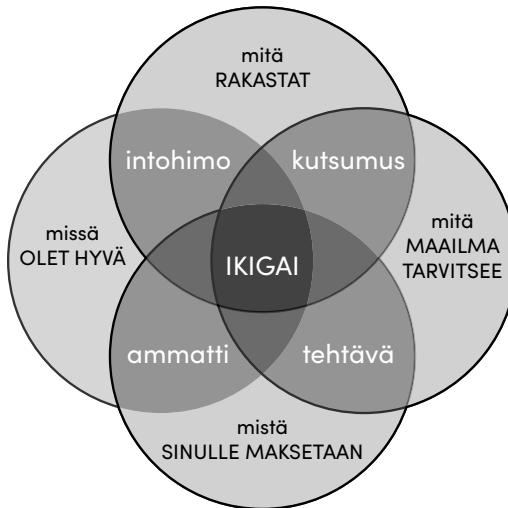
Haluamme tarjota sinulle työkaluja valintojen tekemiseen, joten esittelemme muutaman konstin, joiden avulla voit miettiä, mitä sinun kannattaisi opiskella ja tehdä työksesi.

Ikigai

Ikigai on laaja japanilainen filosofia elämästä ja olemassaolosta. Japanin ”iki” merkitsee suomeksi elämää ja ”gai” omien odotusten ja toiveiden toteutumista. Japanilaiset uskovat, että meillä jokaisella on oma ikigai.

Ikigai muodostuu neljästä yhtä tärkeästä kokonaisuudesta: intohimosta, kutsumuksesta, ammatista ja elämäntehtävästä. Intohimo on asia, jota rakastat ja jossa olet hyvä, kun taas kutsumus on asia, jota rakastat ja jota maailma tarvitsee. Tehtävä on asia, jota maailma tarvitse ja josta sinulle maksetaan. Ja ammatti on asia, josta sinulle maksetaan ja jossa olet hyvä.

Japanilaisessa filosofiassa pyrkimys tasapainoon on elämän tärkein tavoite. Ikigai edustaa tasapainoon pääsemistä, jonka myötä elämään tulee onnea ja sisältöä. Vaikka löytäisit sen, mitä rakastat, missä olet hyvä ja mistä sinulle makse-

taan, se jättää sinulle tarpeettomuuden tunteen. Tai jos tiedät, missä olet hyvä, mistä sinulle maksetaan sekä mitä maailma tarvitsee mutta et sitä, mitä rakastat, olet tyytyväinen, mutta sisälläsi koet tyhjyyden tunnetta. Jos taas ainoastaan tiedät, mistä sinulle maksettaisiin, mitä maailma tarvitsee ja mitä sinä rakastat, voisit kokea jännitystä ja olla itseesi tyytyväinen, mutta olisit silti epävarma. Jos sen sijaan tiedät, mitä maailma tarvitsee, mitä sinä rakastat sekä missä olet hyvä, mutta et sitä, mistä voisit saada palkkaa, saat kokea iloa ja täyttymystä ilman rikkauksia.

Mieti nyt, mitä nuo asiat sinulle merkitsevät. Olennaista on tasapainon löytäminen, ole siis luova. Mitä enemmän pohdit, miten voit yhdistää eri asiat, sitä paremmin tämä työkalu palvelee sinua, kun löydät juuri sinulle sopivan ratkaisun.

Poissulkumenetelmä

Jos et tiedä, mitä haluat tehdä tulevaisuudessa, käännä pohtimismen prosessi ympäri. Pohdi niitä asioita, joita et ainakaan halua tehdä. Etkö halua opiskella pääkaupunkiseudulla etkä ainakaan mitään, mikä liittyy matematiikkaan?

Hyvä, nyt tiedät jo, että monet taidealat sekä tekniikka ja luonnontieteet ovat poissa potentiaalisten alojen listalta.

Entä miltä kuulostaa ajatus teoreettisista opinnoista? Haluaisitko työskennellä lasten tai vanhusten kanssa?

Poissulkumenetelmän avulla pystyt rajaamaan vaihtoehtojasi. Tutki jäljelle jääneitä vaihtoehtoja, ehkä joku niistä kuulostaakin hyvältä.